

بررسی سازماندهی مواد غیرکتابی در کتابخانه‌های

مرکزی دانشگاه‌های منتخب شهر تهران

دکتر اشرف السادات بزرگی^۱، دکتر ناهید بنی اقبال^۲

دکتر سید جواد قاضی میر سعید^۳، مهناز قادرآبادی^۴

چکیده

زمینه و هدف: سازماندهی و استفاده از منابع غیرکتابی در ارتقای کیفی آموزش و پژوهش امری ضروری است؛ لذا هدف از این مطالعه ارزیابی و تعیین سازماندهی مواد غیرکتابی در کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های منتخب شهر تهران می‌باشد. **روش بررسی:** مطالعه حاضر پیمایشی و از نوع توصیفی مقطعی بود که در سال ۱۳۹۱ انجام شد. جامعه‌ی آماری را کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های شهر تهران تشکیل می‌دادند. گردآوری داده‌ها با استفاده از پرسش‌نامه‌ای در سه بخش، انجام گردید. روایی آن از طریق ملحوظ داشتن نظریات متخصصان و پایایی با روش آلفا کرونباخ مورد سنجش قرار گرفت که برابر ۰/۸۸ بود. تحلیل داده‌ها با SPSS ویرایش ۱۲ و EXCELL صورت گرفت. نتایج با استفاده از آمار توصیفی و تحلیلی ارائه گردید.

یافته‌ها: بیشترین مواد غیرکتابی که سازماندهی شده اند، پایان‌نامه و الواح فشرده بودند. بیشتر کتابخانه‌های این جامعه آماری از نظام رده‌بندی کنگره برای فهرست‌نویسی منابع و همه کتابخانه‌ها از قواعد انگلوآمریکن برای فهرست‌نویسی استفاده می‌کردند. درخصوص آشنایی کتابداران با فهرست‌های پیوسته (ایک) ۴ کتابخانه معادل ۸۰٪ با کتابخانه‌ی کنگره آمریکا (LC) و ۳ کتابخانه برابر با ۶۰٪ با کتابخانه‌ی ملی ایران آشنایی کامل داشتند و همچنین ۴ کتابخانه از نرم افزار نوسا استفاده می‌کردند و همه کتابخانه‌ها (۱۰۰٪) نیز با سیستم عامل ویندوز آشنا بودند.

نتیجه‌گیری: سازماندهی مواد غیرکتابی در کتابخانه‌های مورد مطالعه از وضعیت مطلوبی برخوردار نیست و تفاوتی در سازماندهی انواع منابع مورد مطالعه مشاهده می‌گردد.

واژه‌های کلیدی: سازماندهی، مواد غیرکتابی، دانشگاه‌های تهران، کتابخانه‌های دانشگاهی، سازماندهی منابع غیرکتابی

* نویسنده مسئول :

مهناز قادرآبادی ؛

دانشکده علوم انسانی دانشگاه آزاد

اسلامی واحد تهران شمال

Email :

mghadery@tums.ac.ir

- دریافت مقاله : خرداد ۱۳۹۳ پذیرش مقاله : شهریور ۱۳۹۳

مقدمه

بهره‌گیری از میراث مکتوب یکی از عوامل مهم در پیشرفت معنوی و کسب استقلال فرهنگی است و استفاده از اطلاعات علمی و فنی در امور آموزشی و پژوهشی، تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌ریزی‌ها موجب پیشرفت اقتصادی، نیل به خودکفایی و رشد همه جانبه است (۱).

از وظایف مهم و عمده کتابخانه‌ها، جمع‌آوری

^۱ استادیار گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، تهران، ایران

^۲ استادیار گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، تهران، ایران

^۳ استادیار گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی، دانشکده پیراپزشکی، عضو مرکز تحقیقات مدیریت اطلاعات سلامت، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران

^۴ کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، تهران، ایران

پیشرفتهای علمی و نوآوری‌های صنعتی از اهمیتی مشابه با نیروی انسانی، سرمایه گذاری و یا تجهیزات پژوهشی برخوردار است. کمیت و کیفیت اطلاعات علمی و فنی که در اختیار موسسات آموزشی و پژوهشی قرار دارد در کمیت و کیفیت فعالیت محور مورد نظر، هم چنین در امکان پدید آوردن نوآوری‌های علمی و صنعتی تاثیر بسزایی دارد. بهره گیری از اطلاعات و منابع غیرکتابی می‌تواند در شروع، ادامه و یا تکمیل تحقیقات بسیار مفید باشد و از این راه به کوتاه شدن مدت اجرای یک طرح تحقیقاتی و دست یافتن به نتیجه نهایی کمک نماید. همچنین استفاده از اطلاعات و منابع غیرکتابی می‌تواند در جلوگیری از دوباره کاریهای غیر ضروری در امر تحقیقات موثر باشد و از این راه به بهره گیری صحیح از نیروی انسانی و اعتبارات پژوهشی کمک نماید. امروزه در انجام تحقیقات علمی و فنی، مطابق آمارهای ثبت شده به نظر می‌رسد منابع غیر کتابی و چاپ نشده در مقایسه با کتاب‌ها از ارزش اطلاعاتی بیشتری برخوردارند(۵). بنابراین لازم است تا اینگونه مواد نیز با استفاده از استانداردها و روش‌های معمول و مرسوم سازماندهی شده و در اختیار متقاضیان و کاربران قرار گیرند.

مطالعه و پژوهش جدی در زمینه‌ی چگونگی سازماندهی و مدیریت منابع غیرکتابی از سال ۱۹۵۳ و با مقاله‌ی «راه حل منابع غیرکتابی» که در مجله Library Trends و توسط Hensel (۶) آغاز شده است. گرچه از همان آغاز تدوین قواعد فهرست‌نویسی در کتابخانه‌ی کنگره و بالطبع در ویرایش‌های بعدی آن، مسئله‌ی سازماندهی نسخ خطی و بعدها منابع و مواد غیرکتابی موجود در کتابخانه‌ها به مسئله‌ی مواد غیرکتابی اهمیت داده شده بود(۷). از آنجا که کتابخانه‌های دانشگاهی به عنوان

منابع اطلاعاتی مناسب با نیازهای متقاضیان و کاربران خود می‌باشد. عصر حاضر که عصر حاکمیت اطلاعات است، با انبوهی از منابع اطلاعاتی در شکل‌ها و محمل‌های مختلف مواجه است. اگر این منابع به طرز صحیحی سازماندهی نشود و در دسترس مراجعان قرار نگیرد، کتابخانه به وظیفه‌ی خود یعنی ارائه‌ی اطلاعات متناسب با نیاز مراجعه کنندگان خود عمل نکرده است(۲). بازیابی اطلاعات به سازماندهی اطلاعات وابسته است. وقتی سازماندهی وجود نداشته باشد، بازیابی دشوار است. سازماندهی اطلاعات، این امکان را فراهم می‌کند که پیشینه‌ی قابل استفاده‌ای از فعالیت‌های بشر برای نسلهای آینده حفظ گردد. به همین جهت سازماندهی منابع کتابخانه، قلب و مرکز ثقل کارکردهای کتابخانه است(۳).

تا اوایل قرن نوزدهم بیشتر مواد کتابخانه‌ها شامل کتاب بود، اما از اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم خط و کتابت و اطلاع رسانی دچار تحول و دگرگونی در امر نشر اطلاعات بشری شد و رسانه‌ها و ابزارهایی غیر از کتاب سهم بسزایی را در امر اطلاع رسانی بر عهده گرفتند. پیدایش رسانه‌ها و ابزارهایی غیر از کاغذ و مواد چاپی، کاربرد مواد و وسایل نورتاب و غیر نورتاب و مواد سه بعدی، رسانه‌های دیداری- شنیداری، ظهور پدیده‌های الکترونیکی را در کنار مواد چاپی و کتابی می‌توان نام برد. امروزه کتابخانه‌های دانشگاهی، کتابخانه‌های مرجع، و کتابخانه‌های تخصصی به موازات ارائه‌ی اطلاعات به روش‌های سنتی و رسمی شیوه‌های دیگری را در امر اطلاع رسانی در پیش گرفته‌اند و با راه اندازی واحدهای اطلاع رسانی غیرکتابی خدمات ارزشمندی را به مراجعان ارائه می‌دهند که خود موجب تسریع در پیشرفت فرهنگ و تمدن بشری می‌شود(۴).

اطلاعات علمی و فنی غیرکتابی و چاپ نشده در

گردآوری اطلاعات با استفاده از پرسش نامه‌ای انجام گردید که در سه بخش: اطلاعات کلی، نیروی انسانی، سازماندهی مواد غیر چاپی کتابخانه تنظیم شده بود. برای تکمیل جواب‌های ارسال و رفع نقایص مربوط به آن‌ها مصاحبه‌های حضوری توسط پژوهشگر از کتابداران مسئول در کتابخانه‌های مذکور صورت پذیرفت و اطلاعات مربوط به مباحث نظری نیز با مراجعه به منابع کتابخانه‌ای، پایگاه‌های اطلاعاتی مربوط به کتابخانه دیجیتال و شبکه اینترنت فراهم شد. روایی از طریق ارسال پرسش نامه برای ده نفر از متخصصان این حرفه و پس از اظهار نظر، اصلاحات لازم در آن انجام گردید. ضریب پایایی کل مقیاس با روش آلفای کرونباخ 0.88 بدست آمد که حاکی از پایایی قابل قبول پرسش نامه بود. به کمک نرم افزار SPSS ویرایش ۱۲ و EXCELL 2010 داده‌ها مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند و در نهایت، نتایج با استفاده از آمار توصیفی و در قالب جداول، نمودارها، توزیع فراوانی و درصدها ارائه گردید و برای مقایسه‌ی فراوانی‌ها باهم از آزمون χ^2 که یک مقیاس اسمی است استفاده شد.

یافته‌ها

پس از جمع آوری داده‌ها و اطمینان از صحت آن و تحلیل داده‌های مذکور و استفاده از روش‌های آمار توصیفی نتایج به شرح زیر حاصل گردید. نظام دسترسی به مجموعه کتابخانه‌های مذکور در ۳ کتابخانه به صورت باز و در ۲ کتابخانه به صورت باز و بسته بود و در همه‌ی کتابخانه‌ها نوع مراجعان را دانشجویان، اعضای هیأت علمی و محققان تشکیل می‌دادند و یک کتابخانه علاوه بر آنها به اعضای طرح الغدير نیز خدمات ارائه می‌داد.

مراکز مهم پژوهشی باید در راستای اهداف سازمان مادر یعنی دانشگاه حرکت کنند، لذا لازم است از حیث مجموعه در سطح قابل قبولی بوده و عنوان ارائه دهندگان اطلاعات، مشتاق تدارک اطلاعات در مناسب‌ترین اشکال برای نیازهای متفاوت کاربران مختلف باشند و هم‌تراز با ارائه‌ی خدمات مواد چاپی به کاربر، خدمات مواد غیرکتابی را نیز ارائه کنند. هم چنین برای اینکه وقت پژوهشگران و دانشجویان به هدر نرود و بیشتر صرف تعلیم، تعلم و تحقیق شود، نظام سازماندهی کتابخانه باید به گونه‌ای باشد که در کمترین مدت زمان از منابع اطلاعاتی موجود حداکثر استفاده را بکنند. البته این کار بدون سازماندهی و تنظیم مواد به روش صحیح، عملی نخواهد بود (۸). بنابراین هدف از این مطالعه ارزیابی و تعیین سازماندهی مواد غیرکتابی کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های منتخب شهر تهران در سال ۱۳۹۱ می‌باشد.

روش بررسی

این مطالعه از نوع پیمایشی و به روش توصیفی مقطعی انجام شد. جامعه‌ی آماری مورد مطالعه شامل کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های منتخب شهر تهران شامل دانشگاه‌های تهران، شهید بهشتی، صنعتی امیرکبیر، صنعتی شریف و علم و صنعت که شامل دانشگاه‌های تپ یک و دارای ساختار سازمانی مصوب هستند در سال ۱۳۹۱ بود و مواد مورد بررسی در این مطالعه عبارت بودند: از الواح فشرده، پایگاه‌ها، نشریات، پایان نامه‌ها، نشریات فارسی و لاتین، طرح‌های تحقیقاتی، میکروفرم‌ها، نوارهای ویدیویی و صوتی، گزارش‌ها، فیلم‌ها، اطلس‌ها، اعلامیه دیواری، نت موسیقی، اسلایدها، پوسترها، عکس‌ها، مقاله‌ها، تمبرها، نقشه‌ها و غیره.

جدول ۱: فراوانی مواد غیر کتابی در کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های منتخب شهر تهران

تعداد	مواد غیر کتابی	تعداد	مواد غیر کتابی
	اسلاید	۰	کپی آثار عتیقه
۰	اطلس	۰	کره جغرافیایی
۰	اعلامیه دیواری	۰	گزارش
۵۲۲۳	بروشور	۰	لوح فشرده (CD,DVD) کتاب
۰	بریده جراید	۰	لوح فشرده (CD,DVD) نشریات
۱۰۱۸	پارتیسون	۰	لوح فشرده (CD,DVD) پایگاه های اطلاعاتی
۰	پایان نامه	۸۵۲۳۵	مدل
۱۶۵۰	پوستر	۰	مقاله
۲۲۰۰۰	پیاپند(فارسی و لاتین)	۱۰۹۲۶	میکروفیش
۸۷۶	تمبر	۰	میکروفیلم
۰	جزوه	۰	نقشه
۰	شفاف برگه	۰	نمودار
۲۰۰	طرح(رسم فنی)	۰	نوار صوتی
۳۰۰	عکس	۰	نوار ویدئو
۷۱۱	فیلم	۲۱۵۳	سایر: طرح پژوهش دیجیتال
۳۰۱۵			روزنامه
۱۰۰۰			فلاپی

لوح فشرده، فیلم، مقاله‌ها، لوح فشرده پایگاه‌های اطلاعاتی، میکروفیلم، نوار ویدئو و نوار صوتی. میزان استفاده کتابخانه‌های مورد مطالعه از ابزارهای سازماندهی و رده‌بندی منابع و مواد غیرکتابی، متنوع و مختلف است. ۴ کتابخانه (۸۰٪) از سرعنوان‌های موضوعی فارسی و اصطلاحنامه علوم اسلامی، ۳ کتابخانه (۶۰٪) از سرعنوان‌های موضوعی کتابخانه کنگره و یک کتابخانه (۲۰٪) از اصطلاحنامه اصفا و اصطلاحنامه علوم اطلاع‌رسانی و کتابداری آمریکا؛ خیلی زیاد برای سازماندهی استفاده می‌کردند.

مطالعه جدول ۱ نشان داد از میان مواد غیرکتابی موجود در جامعه‌ی مورد مطالعه، پایان نامه‌ها با ۸۵۲۳۵ عنوان بیشترین تعداد و نوار صوتی با ۲۰۰ عدد کمترین تعداد فراوانی را داشته است. ضمن اینکه در هیچ یک از کتابخانه‌های مورد مطالعه بریده جراید، پارتیسون، تمبر، جزوه، شفاف برگه، گزارش، نقشه، اطلس، اعلامیه، کره جغرافیایی، بروشور، طرح، عکس، پوستر، اسلاید، کپی آثار عتیقه، مدل و نمودار وجود ندارد. موادی که وجود داشته‌اند به ترتیب فراوانی عبارت بودند از میکروفیش، پایان نامه، پیاپند،

مدول ۲: وضعیت فهرست‌نویسی مواد غیرکتابی در کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های دولتی شهر تهران

مواد غیر کتابی	تعداد کتابخانه	درصد کتابخانه	مواد غیر کتابی	تعداد کتابخانه	درصد کتابخانه
پایان‌نامه	۴	۸۰	لوح فشرده (CD,DVD) کتاب	۴	۸۰
پاییند(فارسی و لاتین)	۳	۶۰	لوح فشرده (CD,DVD) پایگاه های اطلاعاتی	۲	۴۰
عکس	۱	۲۰	میکروفیلم	۱	۲۰
فیلم	۱	۲۰			

عکس و فیلم در سه کتابخانه (۲۰ درصد) کمترین میزان است.

نتایج جدول ۲ نشان می‌دهد فهرست نویسی پایان نامه و لوح فشرده‌ی کتاب در ۴ کتابخانه (۸۰ درصد) بالاترین میزان و فهرست نویسی میکروفیلم،

مدول ۳: فراوانی مطلق و نسبی استفاده از قواعد فهرست‌نویسی

قواعد فهرست‌نویسی	تعداد کتابخانه	درصد
انگلو امریکن	۵	۱۰۰
قواعد فدراسیون بین المللی آرشیوها	-	-
قواعد IASA	-	-

جدول ۳ نشان می‌دهد همه کتابخانه‌های مرکزی مورد

مطالعه از انگلو امریکن برای فهرست‌نویسی توصیفی مواد

غیرکتابی خود استفاده می‌کنند.

مدول ۴: وضعیت نمایه‌سازی و رده‌بندی مواد غیرکتابی در کتابخانه‌ها

مواد غیر کتابی	نمایه‌سازی		رده‌بندی	
	تعداد کتابخانه	درصد کتابخانه	تعداد کتابخانه	درصد کتابخانه
لوح فشرده (CD,DVD) کتاب	۱	۲۰	۴	۸۰
لوح فشرده ی نشریات	-	-	۱	۲۰
لوح فشرده ی پایگاه های اطلاعاتی	-	-	۱	۲۰
پایان‌نامه	۱	۲۰	۴	۸۰
عکس	۱	۲۰	-	-
پاییند(فارسی و لاتین)	۱	۲۰	۱	۲۰
میکروفیلم	-	-	۱	۲۰

کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های منتخب شهر تهران با فهرست‌های پیوسته، ۳ کتابخانه (۶۰ درصد) با کتابخانه ملی ایران، ۴ کتابخانه (۸۰ درصد) با کتابخانه کنگره آمریکا، یک کتابخانه (۲۰ درصد) با کتابخانه ملی بریتانیا و یک کتابخانه (۲۰ درصد) با melvyl Ncsu آشنایی کامل دارند.

جامعه آماری مذکور به سیستم عامل ویندوز ۱۰۰ درصد تسلط کامل دارند، به سیستم عامل‌های Unix و Apple در ۲ کتابخانه (۴۰ درصد) بسیار کم و با سیستم عامل اوراکل در ۲ کتابخانه (۴۰ درصد) در حد متوسط آشنایی دارند.

میزان آشنایی نیروی انسانی بخش سازماندهی با نرم افزارهای کتابخانه‌ای در کتابخانه‌های مذکور، با نرم افزار نوسا ۴ کتابخانه (۸۰ درصد)، سیم‌رغ ۳ کتابخانه (۶۰ درصد)، پارس آذرخش و کاوش ۲ کتابخانه (۴۰ درصد) و نرم افزارهای پروان و جامع کتابخانه‌ای یک کتابخانه (۲۰ درصد) می‌باشد.

بیشتر این کتابخانه‌ها (۴۰ درصد) برای تحلیل موضوعی مواد غیرکتابی از سرعنوان‌های موضوعی فارسی، زبان کنترل نشده (زبان طبیعی) و اصطلاحنامه اصفا استفاده می‌نمایند و از اصطلاحنامه‌ی پزشکی، اصطلاحنامه‌ی علوم اسلامی، اصطلاحنامه‌ی علوم اطلاع‌رسانی و کتابداری آمریکا و سرعنوانهای موضوعی پزشکی فارسی کمتر استفاده می‌شود و سرعنوانهای موضوعی پزشکی (MESH) و اصطلاحنامه‌ی اریک اصلاً مورد استفاده قرار نمی‌گیرند.

بحث

در این مطالعه، وضعیت کتابخانه‌های مرکزی دانشگاهی منتخب شهر تهران در زمینه‌ی چگونگی بهره‌گیری از منابع اطلاعاتی غیرکتابی و سازماندهی

نتایج جدول ۴ نشان می‌دهد که از مجموعه‌ی مورد مطالعه، تنها یک کتابخانه (۲۰٪) به نمایه‌سازی لوح فشرده‌ی کتاب (CD, DVD)، پایان‌نامه، عکس و پیاپند (فارسی و لاتین) پرداخته است و از میان این منابع، پایان‌نامه‌ها بیشتر نمایه‌سازی شده‌اند و رده‌بندی پایان‌نامه و لوح فشرده‌ی کتاب در ۴ کتابخانه (۸۰ درصد) بالاترین میزان بوده است.

وضعیت کتابخانه‌های مرکزی دانشگاهی منتخب شهر تهران از نظر نظام رده‌بندی مورد استفاده در زمینه سازماندهی منابع غیرکتابی، ۲ کتابخانه (۴۰ درصد) از کنگره و شماره ثبت و کتابخانه مرکزی مرکز اسناد دانشگاه شهید بهشتی (۲۰ درصد) از رده بندی خاص کتابخانه خود استفاده کرده و از رده بندی‌های پزشکی NLM و دیویی DDC و روسو استفاده نمی‌کنند. ضمن اینکه بعضی از کتابخانه‌ها همزمان از چند نظام رده بندی استفاده می‌نمایند.

در بخش سازماندهی کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های دولتی منتخب شهر تهران در مجموع ۴۲ نفر (۱۰۰ درصد) مشغول به کار هستند که از این تعداد ۴۰ نفر (۹۵ درصد) دارای تحصیلات در رشته کتابداری و ۲ نفر (۵ درصد) دارای تحصیلات در رشته‌های دیگر هستند. در میان افراد دارای تحصیلات کتابداری تعداد ۴ نفر (۱۰ درصد) دارای مدرک دیپلم کتابداری، ۳ نفر (۷/۵ درصد) دارای مدرک کاردانی، ۲۰ نفر (۵۰ درصد) دارای مدرک کارشناسی، ۱۳ نفر (۳۲/۵ درصد) دارای مدرک کارشناسی ارشد بودند. افراد دارای تحصیلات غیر کتابداری نیز ۱ نفر (۲/۵ درصد) دارای مدرک دیپلم، ۱ نفر (۲/۵ درصد) دارای مدرک کارشناسی هستند.

میزان آشنایی کارکنان بخش سازماندهی

آنها مورد ارزیابی قرار گرفت.

که در مطالعه‌ی حاضر این کتابخانه‌ها برای تحلیل موضوعی مواد غیرکتابی خود (۴۰ درصد) علاوه بر سرعنوان‌های موضوعی فارسی و زبان کنترل نشده (زبان طبیعی) از اصطلاحنامه اصفا نیز استفاده می‌نمایند که با مطالعه‌ی حاضر مطابقت دارد.

پژوهش رضایی نشان می‌دهد که ۱۰ درصد از کل مدارک غیر کتابی موجود در پژوهشگاه‌های شهر تهران نمایه سازی شدند و برای نمایه سازی سایر مدارک هیچگونه اقدامی صورت نگرفته است (۱۰)، که با مطالعه‌ی حاضر مطابقت دارد.

در تحقیق Chung برای رده بندی نشریات موجود در کتابشناسی ملی کره از رده بندی دیویی ویرایش ۲۱ ام استفاده شده است (۱۱)، که با مطالعه‌ی حاضر با توجه به اینکه برای رده بندی، بیشتر از کنگره استفاده می‌شود و از دیویی استفاده نمی‌شود مطابقت ندارد.

پژوهشی که در زمینه‌ی ارزیابی سازماندهی مواد غیرکتابی موجود در مرکز اسناد و مدارک میراث فرهنگی کشور توسط سرلک، انجام شده، نشان می‌دهد که در این مراکز نیز از اصطلاحنامه فارسی اصفا به طور معناداری استفاده نمی‌شود و اصطلاحنامه‌ها در مقایسه با سرعنوان‌های موضوعی، به میزان کمتری مورد استفاده قرار می‌گیرند. به عبارت دیگر، کتابخانه‌ها ترجیح می‌دهند از سرعنوان‌های موضوعی به منظور رده‌بندی و سازماندهی منابع غیرکتابی خود استفاده کنند تا اینکه در این زمینه از اطلاعات موجود در اصطلاحنامه‌ها بهره جویند (۱۲)، که با مطالعه‌ی حاضر مطابقت دارد.

پایان‌نامه مکانی نیز نشان می‌دهد که کتابخانه‌های بیمارستانی و دانشکده‌های دانشگاه علوم پزشکی تهران نسبت به سازماندهی و نمایه سازی بروشور، میکروفیلم، میکروفیش و پوستر خود اقدامی نکرده‌اند.

مروری بر یافته‌های مطالعه حاضر نشان می‌دهد که فراوانی منابع غیرکتابی مکتوب، بیشتر از فراوانی منابع غیرکتابی غیرمکتوب است. بر این اساس، به نظر می‌رسد کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های مورد مطالعه از نظر گردآوری و مجموعه‌سازی منابع غیرکتابی غیرمکتوب نیاز به بررسی و پژوهش جداگانه دارند تا دلایل و علل عدم بهره‌مندی مناسب این کتابخانه‌ها از سایر منابع اطلاعاتی غیرکتابی غیر مکتوب نیز بررسی شود.

Wijayaratne در پژوهش خود با عنوان "سازماندهی مواد غیر چاپی با اشاره به کتابخانه‌های ویژه سری لانکا" عنوان کرده است که حدود ۷۰ درصد از کتابخانه‌های مورد پژوهش او مواد غیر چاپی خود را فهرست کرده بودند. این بررسی ۳ گروه مجموعه بزرگ، مجموعه متوسط و مجموعه کوچک را شامل می‌شد و آنگلو آمریکن ۲ تنها کد فهرست نویسی استاندارد استفاده شده بوسیله کتابخانه‌های گروه متوسط و گروه کوچک بود و همه کتابخانه‌هایی که در گروه مجموعه بزرگ بودند از کدهای فهرست نویسی داخلی (خانگی) استفاده می‌کردند. استفاده از آنگلو آمریکن ۲ برای مواد غیر چاپی در مقایسه با مواد چاپی در هر سه گروه مجموعه، پایین تر بود (۹)؛ که با نتایج مطالعه حاضر که ۱۰۰٪ یعنی تمامی کتابخانه‌های مورد مطالعه از آنگلو آمریکن استفاده می‌نمایند، مطابقت ندارد.

در پژوهش امین الرعايا آمده است که تمام منابع غیرکتابی کتابخانه ملی براساس قواعد فهرست نویسی آنگلو آمریکن فهرست نویسی توصیفی شده (۴)، که با مطالعه‌ی حاضر مطابقت دارد. همچنین در همین پژوهش در مورد فهرست نویسی تحلیلی منابع غیرکتابی از اصطلاحنامه فارسی اصفا استفاده می‌شود

همچنین در این کتابخانه‌ها، ۱۵ (۷۱ درصد) کتابخانه‌ها ۹۸ درصد از پایان‌نامه‌های خود را سازماندهی کرده‌اند (۱۳) که با مطالعه‌ی حاضر با توجه به آمار ۴ و ۸۰ درصد کتابخانه‌ها نسبت به فهرست نویسی و رده بندی پایان نامه‌ها مطابقت دارد.

در مورد لوح‌های فشرده که ۴ (۸۰ درصد) کتابخانه‌ها با استفاده از رده بندی کنگره سازماندهی شده‌اند با پژوهش اصنافی که برای لوح‌های فشرده از بر چسب شناسایی استفاده کرده‌اند و آنها به صورت الفبایی ردیف می‌شوند (۱۴)، مطابقت ندارد.

در پژوهش امین الرعایا برای رده بندی نوار ویدیویی از شماره بازیابی که شامل کد عددی همراه با شماره ثبت می‌باشد استفاده شده است (۴)، که با پژوهش حاضر مطابقت دارد. Kinney هم به استفاده از شماره راهنما در مجموعه‌های ویدیویی تاکید کرده است (۱۵).

در بررسی وضعیت نیروی انسانی کرد در پژوهش خود به بررسی وضعیت نیروی انسانی در آرشیوهای موسیقی از لحاظ متخصص بودن در رشته کتابداری پرداخته است (۱۶) و مکانی به بررسی وضعیت نیروی انسانی بخش سازماندهی مواد از لحاظ متخصص بودن در رشته کتابداری، آشنایی با سیستم عاملها و آشنایی با اپک‌ها اشاره کرده است (۱۳)، که با مطالعه حاضر مطابقت دارد.

در این پژوهش به بررسی میزان تسلط کارکنان کتابخانه‌ها با خدمات نمایه سازی و چکیده نویسی و همچنین میزان تسلط به کار با سرعنوانهای موضوعی کنگره، مش، سرعنوان موضوعی فارسی، اصطلاح نامه‌ی پزشکی فارسی، اصطلاحنامه‌ی اصفه، اصطلاحنامه‌ی اریک، اصطلاحنامه‌ی علوم اسلامی پرداخته شده است. که کارکنان ۳ کتابخانه (۶۰ درصد) به کار با سرعنوان موضوعی کنگره، ۴

کتابخانه (۸۰ درصد) به کار با سرعنوان موضوعی فارسی، ۴ کتابخانه (۸۰ درصد) به کار با اصطلاحنامه‌ی علوم اسلامی، یک کتابخانه (۲۰ درصد) به کار با اصطلاحنامه‌ی اصفه، یک کتابخانه (۲۰ درصد) به کار با اصطلاحنامه‌ی علوم اطلاع‌رسانی و کتابداری آمریکا تسلط دارند.

عمده کتابخانه‌ها نسبت به فهرست نویسی و نمایه‌سازی پایان‌نامه‌های خود اقدام کرده‌اند، اما تلاشی به منظور نمایه‌سازی سایر مواد غیرکتابی همچون اسلاید، اعلامیه دیواری، بروشور، پارتیسون، پوستر، تمبر، شفاف برگه، کپی آثار عتیقه، کره جغرافیایی، گزارش و نقشه نداشته‌اند. این وضعیت تقریباً مشابه وضعیت پژوهش مکانی (۱۳)، است و به نظر می‌رسد این امر به دلیل فراوانی پایان‌نامه‌ها در قیاس با سایر منابع غیرکتابی و همچنین اهمیت پایان‌نامه‌ها برای دانشجویان و پژوهشگران در قیاس با سایر منابع غیرکتابی باشد. در عین حال این‌گونه به نظر می‌آید که ارتباطی بین ابزارهای سازماندهی و رده‌بندی منابع غیرکتابی با توزیع فراوانی منابع غیرکتابی در کتابخانه‌ها وجود دارد. به عبارت دیگر، کتابخانه‌ها به راحتی می‌توانند از اصطلاحنامه‌ها و سرعنوان‌های موضوعی به منظور رده‌بندی برخی منابع غیرکتابی با توزیع فراوانی (همانند پایان‌نامه) استفاده کنند، اما قادر به بهره‌گیری از این ابزارها به منظور رده‌بندی و سازماندهی منابع غیرکتابی با توزیع فراوانی پایین (همانند اسلاید و تمبر) نیستند و این امر نیازمند بررسی بیشتر و عمیق‌تر است. گرچه پژوهش‌های متعدد نشان داده است که مراکز اطلاع‌رسانی و برخی کتابخانه‌ها از روشهای مختلف و متنوع (مانند استفاده از اصطلاحنامه‌ها، سرعنوان‌های موضوعی، قواعد انگلوامریکن و حتی روش‌های ابتکاری و خودساخته) به منظور سازماندهی و

پیشنهاد می‌شود شرایطی فراهم شود تا کتابداران از نحوه و چگونگی سازماندهی مواد غیرکتابی سازمان‌های دیگر استفاده نمایند و بتوانند تعداد بیشتری از این مواد را طبق قواعد استاندارد سازماندهی کنند. همچنین مطالعاتی با موضوع ارزیابی و پژوهش در زمینه‌ی مسائل و مشکلات و موضوعات مرتبط با استانداردها و قواعد فعلی و کاربرد آنها در سازماندهی منابع غیرکتابی غیرمکتوب و دیگر اینکه ارزیابی و پژوهش در زمینه‌ی علل و دلایل رویکرد و یا عدم رویکرد کتابخانه‌ها به توسعه و گسترش منابع غیرکتابی غیرمکتوب انجام گردد.

تشکر و قدردانی

از تمامی همکاران کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های مورد مطالعه که در انجام این پژوهش، صمیمانه همکاری نمودند، صمیمانه تشکر و قدردانی می‌شود.

نمایه‌سازی برخی مواد غیرکتابی نظیر نقشه، لوح فشرده، فایل‌های موسیقی، استفاده می‌کنند تا هم به نحوی این گونه منابع را در کتابخانه خود سامان داده باشند و هم امکان دسترسی و دستیابی به اطلاعات و محتویات آن را برای کاربران خود فراهم کرده باشند (۱۷).

در زمینه علل و دلایل رویکرد و یا عدم رویکرد کتابخانه‌ها به توسعه و گسترش منابع غیرکتابی غیرمکتوب انجام گردد.

نتیجه گیری

با استناد به نتایج مطالعه حاضر می‌توان این گونه نتیجه گیری کرد که سازماندهی مواد غیرکتابی در کتابخانه‌های مورد مطالعه از وضعیت مطلوبی برخوردار نیست و تفاوت‌هایی در سازماندهی انواع منابع مورد مطالعه مشاهده می‌گردد. با توجه به وجود افراد متخصص در رشته کتابداری در این مراکز و حجم گسترده منابع غیرکتابی سازماندهی نشده،

منابع

1. Anonymouse. Encyclopedia of librarianship. Available at: <http://daneshnameh.roshd.ir/mavara/mavara-index.php?pagea>. Sep, 2013.
2. Taylor A. Organizing of information. Translated by Diani MH. Mashhad: Computer Library Publications; 2003: 240[Book in Persian].
3. Mazinani A. Library and librarianship. Tehran: SAMT; 2006: 7[Book in Persian].
4. Aminlroaya R. Evaluation of non – book resources to organize the national library of Iran [Thesis in Persian]. Tehran: Islamic Azad University North Tehran, Faculty of Library and Information Science; 2006.
5. Fudrygl R & Buchart A. Non-book materials in libraries. Translated by Khademian K. Mashhad: Islamic Research Foundation; 2006: 221-8[Book in Persian].
6. Hensel E. Treatment of nonbook materials. Urbana: University of Illinois at Urbana-Champaign; 1953: 187-98.
7. Frost CO & Taylor AG. Cataloging nonbook materials: Problems in theory and practice. Chicago:

Libraries Unltd Inc; 1983: 255.

8. Tajoddini O & Sadat Mousavi A. Kerman university library central library: Thematic distribution and usage report. *Faslname Ketab* 2011; 83(1): 152-63[Article in Persian].

9. Wijayarathne A. Bibliographic and physical organization of non-print materials: With special reference to Sri Lankan Special libraries. *Sri Lankan JLIM* 2006; 1(2): 69-81.

10. Rezaei T. The survey of the condition of indexing non-book written of materials in research institutes across Tehran [Thesis in Persian]. Tehran: Islamic Azad University North Tehran, Faculty of Library and Information Science; 2006.

11. Chung YK. National bibliographies: Past, present and future the Korean experience. Available at: <http://archive.ifla.org/IV/ifla72/papers/109-Chung-en.pdf>. 2006.

12. Sarlak M. Evaluation of non-book materials organized at the center of cultural heritage documents [Thesis in Persian]. Tehran: Islamic Azad University North Tehran; 2010.

13. Makani N. A survey of status organizing non-book materials school and hospital libraries of Tehran and Tabriz universities of medical Sciences [Thesis in Persian]. Tehran: Tehran Universities of Medical Sciences; 2010.

14. Asnafi A. Electronic resource management in college libraries of Ahvaz Chamran university. 2003. Available at: http://www.aftabir.com/articles/view/applied_sciences/library_science/. 2006.

15. Kinney DW. The classification of music moving image materials: Historical perspectives, problems, and practical solutions. *Cataloging and Classification* 2009; 47(1): 2-22.

16. Kord L. Status of organization music audio resources in Tehran music archive. *Faslname Ketab* 2004; 15(2): 169-87[Article in Persian].

17. Moradi N. Archives management visual – audio. Tehran: Book Press; 2006: 36-98[Book in Persian].

Organization Of Non-Book Materials In Central Libraries Of Selected Universities Of Tehran

Bozorgi Ashraf Sadat¹ (Ph.D) – Bani Eghbal Nahid² (Ph.D)
Ghazi Mirsaeed Seyed Javad³ (Ph.D) – Ghaderabadi Mahnaz⁴ (MSc.)

1 Assistant Professor, Library and Information Sciences Department, School of Humanities, Islamic Azad University, Tehran North Branch, Tehran, Iran

2 Professor, Library and Information Sciences Department, School of Humanities, Islamic Azad University, Tehran North Branch, Tehran, Iran

3 Assistant Professor, Medical Library and Information Sciences Department, School of Allied Medicine, Member of Health Information Management Research Center, Tehran University of Medical Sciences, Tehran, Iran

4 Master of Sciences in Library and Information Sciences, School of Humanities, Islamic Azad University, Tehran North Branch, Tehran, Iran

Abstract

Received : May 2014
Accepted : Sep 2014

Background and Aim: Organization and utilization of non-book materials is an essential issue; therefore, this study aims to evaluate the organization of non-book materials in central libraries of selected universities of Tehran.

Materials and Methods: The present survey has been conducted as a cross-sectional, descriptive study in 2012. The population consisted of central libraries of selected universities of Tehran. Data gathering instrument was a questionnaire divided into three sections. The validity of the questionnaire was checked by the professionals of the field and its reliability turned out to be 88% using Cronbach's alpha test. Data analysis was performed with SPSS and excel. The findings were presented using descriptive and analytic statistics.

Results: Most of non-book cataloged and indexed materials are theses and compact discs (CDs). Most of the libraries of this study use the Library of Congress Classification System for organizing their materials, and all of them (100%) apply Anglo-American rules for cataloging. Regarding the staff of libraries, 40 (95%) had academic degrees in library studies. As to their familiarity with OPEC, 4 libraries (80%) were familiar with Library of Congress (LC) and 3 (60%) were familiar with National Library of Iran. NOSA software was used in 4 (80%) libraries, and Windows operating system in all (100%).

Conclusion: Based on the results of the present study, it can be concluded that the organization of non-book materials in these libraries is not as desired.

Key words: Organization, Non-book Materials, Universities of Tehran, Non-book Materials Organization, University Libraries

* Corresponding

Author:
Ghaderabadi M;
E-mail:
mghadery@tums.ac.ir